

Romano džaniben

časopis romistických studií | 16. ročník | **2/2010**

Recenze / Anotace / Informace

Ladislav Tavalí / Život rómských dětí – Romane čhavórengero dživibe

/ Šúko a Apolka – O Šúko taj i Apolka

Ladislav Tavalí / Kone za lásku – O grasta vaš o kamibe

Ladislav Tavalí / Život rómských dětí – Romane čhavórengero dživibe

Ladislav Tavalí

**Život rómskych detí
– Romane čhavórengero dživibe**

Mesto Sládkovičovo, Sládkovičovo 2008, 237 s., ISBN 978-80-970040-9-5

Ladislav Tavalí

Šúko a Apolka – O Šúko taj i Apolka

Sírius Cybernetics, s r. o., Sládkovičovo 2009, 238 s., ISBN 978-80-970195-1-8

Po prvotině nazvané *Nemenná krv – O rat, pe naparudol* vydané v roce 2008 přichází rodák ze Sládkovičova, Ladislav Tavalí, se dvěma odlišnými knihami, psanými slovensky a v maďarském dialektu romštiny. Povídkový soubor *Romane čhavórengero dživibe – Život rómskych detí* je jakýmsi ohlédnutím za rodnou osadou v šedesátých letech uplynulého století, zatímco novela *O Šúko taj i Apolka – Šúko a Apolka* je zasazena do současnosti, do prostředí moderního slovenského města; obě období a obě prostředí autorovi pomáhají vytvářet a prezentovat nejrozmanitější romské figury, ovšem vzájemně úzce propojené skutečností, že jsou – někdy více, někdy méně výrazně – kromě životními, uvěřitelnými postavami také nositeli romských vlastností a hodnot, jak jim rozumí sám autor. Parta výrostků, jež je jakýmsi skupinovým protagonistou většiny povídek z prvního titulu, vzdáleně evokuje temná vyprávění černošského spisovatele Warrena Millera o nezletilém harlemském „prezidentu Krokadýlů“ a jeho bandě bezprizorných dětských chuligánů a zlodějíčků – ačkoli lumpárny Tavalího hrdinů jako pytlácké odchycení srnky nebo vypouštění kol bicyklů a jejich následné ochotné opravy za pár korun ve srovnání s kriminálními kousky Millerových postav působí spíše roztomile. Neromskému čtenáři se nabízí spíše opatrné srovnání s Foglarovými Rychlými šípy; a to i proto, že prožitky, a zvláště rozhovory mezi Tavalího hrdiny vždy spolehlivě ústí do polemického vyhodnocování normy a společného konsenzu, jak je správné se v dané situaci zachovat. Mimochodem: dialogy tak – také vzhledem k tomu, že v ně vypravěč obvykle vkládá také svůj explikativní a hodnotící hlas – mnohdy působí téměř jako terapeutický rozhovor na příslovečné psychologové pohovce; je možné, že autorovi jde o to, aby nikoliv postavy v jeho fikčním světě, ale sám čtenář touto metodou co nejlépe pochopil a internalizoval si jistá pravidla, jako že je potřeba druhého vždy vyslechnout až do konce, předcházet nedorozuměním či se chovat s úctou ke starším lidem – neboť společný konsenzus mezi jeho postavami takto reflektuje, znovupotvrzuje a vynáší na piedestal dané prvky romské etiky.

Prostřednictvím Tavalioho hrdinů, z nichž zvláště postava rozmyslného Kohola působí jako z velké části autobiografická, se tak seznamujeme s celou osadou, s jejími osobitými obyvateli a jejich barvitými historkami: zejména vložené anekdoty jako příběh o Viktuše, jež z omylu usedavě pláče nad docela cizí rakví, nebo o nedovtipných gádžovských manželích, kteří zatoulaného romského chlapce chtěli pokládat za dar z nebe, protože ho našli spícího v květinovém záhoně, upomenou na romský humor, jak jej známe z tradičního orálního žánru žertovných povídek anebo od jiného vypravěče bizarních romských příhod Gejzy Horvátha. A díky všudypřítomnému zdůrazňování a přehodnocování norem i vzhledem k částečnému řazení jednotlivých próz podle ročních období se také seznamujeme s romskou všednodenností šedesátých let, tedy těsně před organizovaným rozptylem, kdy ještě v mnohém přežívala romská tradice: kupříkladu povídka „Leto“, v níž chlapci ze sousedčiných draze zaplacených cihel ze žertu postavili osadou chodník, je vedle vtipného vyprávění zároveň rozkladem o přestupku proti sousedskému soužití a jeho řešení za pomoci autority váženého člena obce a otce rodiny, a to natolik podrobným a názorným, že by bylo možné jej využít jako studijní materiál k romskému zvykosloví.

Soubor uzavírá několik zjevně zcela autobiografických povídek: například v próze „Chyba – neskorý rozum“ můžeme sledovat osudy Čišla, za nímž se dozajista skrývá sám autor, během studií na vojenské škole a roků v učilišti; povídka „Cesta“ vypráví o tom, jak chlapec Lólo přivede rodičům představit své děvče – poslední věta, jež se nápadně vymyká předcházejícímu vyprávění, čtenáře navede na to, že jde patrně o vzpomínku na autorova předčasně zemřelého syna Ladislava. Opravdovost a věrohodnost svého vyprávění ovšem autor avizuje hned v začátku souboru, kdy na několika stránkách až puntičkářsky vypočítává jmenovitě všechny domy a sousedy v osadě – a podobá se pravdě, že se jmenovaní v Tavalioho prózách přímočaře poznávají.

Způsob vyprávění, v němž se vypravěčské rutinérství, v romské autorské próze často nevidané, mísí s dlouhými „terapeutickými“ dialogy zapsanými dopodrobna „tak, jak to skutečně bylo“ (neschopnost autorské zkratky či neochota k ní je jedním z nejcharakterističtějších rysů romského psaní obecně, nevyjímaje romskou prózu daleko za československými hranicemi) zůstává i v následující Tavalioho knize Šúko a Apolka. Ještě důrazněji zde můžeme zopakovat dřívější tezi o vytváření norem, neboť celý příběh je především pokusem stvořit pomocí toho nejlepšího z romské skutečnosti ideální svět. Centrem, kolem něž se vyprávění odvíjí, je mladý romský manželský pár, jenž dal celé knize jméno. Šúko a Apolka jsou mladí vzdělaní Romové, kteří bydlí ve městském bytě, živí se dobře placenou prací, jsou světlí (!) a krásní, mají ideální vztah plný vášně a vzájemného uznání a v závěru příběhu dokonce počnou vytoužené dítě. Přátelé z vojny, kteří se ocitnou ve spárech úžerníků, najdou u Šúka spásnou radu a vymaní se z dluhů i bídy hudbou a tancem (romská hudba a tanec jako prostředek znovunalezení vlastní hodnoty a identity je mimochodem další topos procházející romskou autorskou tvorbou napříč státy a generacemi); Šúkův slovenský kolega Jozef a jeho žena v Šúkově a Apolce najdou Romy, „s ktorými by sa gádžovia dobre cítili“. Seznámí je i se svými přáteli a příbuznými, a Šúko s Apolkou tak dostanou příležitost odbourat ve svých nových známých protiromské předsudky, již plně využijí. Nakonec se ukáže, že Jozefův otec, ač Nerom, v dětství vyrůstal ve stejné osadě jako Apolčini rodiče, a přátelství všech generací se potvrdí vzájemnými pohostinnými návštěvami, při nichž i těžce nemocný starý Jozef nalezne novou sílu do života. Děj – jako v pravé idyle – plyne zcela bez zápletek, náznak konfliktu, vyjádřený v Šúkově pochybnosti, zda je „gádžové“ neznou jen proto, aby se předvedli známostí s nevidaným úkazem – vzdělaným Romem – je nakonec autorem zasut pod množstvím sebekpotvrzujících dialogů jeho postav a tokem vložených miniúvah nad postavením Romů ve společnosti: ty sice jen potvrzují často opakované postřehy (Rom musí pracovat třikrát tolik než gádžo, aby si ho někdo všiml, apod.), nepůsobí však nikterak nemístně – dalo

by se říci, že jsou v celkovém vyznění díla očekávatelné. Nesrovnatelně větším překvapením je až pornograficky detailní kapitola, která popisuje sexuální akt mezi oběma hlavními hrdiny; ve své otevřenosti, vynalézavosti i rozsahu nemá obdoby nejen v romské tvorbě, ale – pokud je autorce této recenze známo – ani v současném mainstreamu literatury většinové.

V Tavalio textech se setkáváme s dovedným psaním, jež nepostrádá nápadité a vtipné momenty (jakkoli se zvláště hrdinové prvního titulu smějí velmi často i tam, kde čtenář vtip jen obtížně „chytá“); autorova vypravěčská suverenita je poněkud zatěžkána zmíněnou popisností a spíše než povídky klasického střihu působí prózy jako epizody telenovely (jejíž častou oblibu v romských rodinách Tavalí také tematizuje ve druhé analyzované knize). Nelze však popřít, že „divák“, tedy čtenář, z této telenovely vyrozumí mnohé o Romech v minulosti i současnosti sdělnou a sugestivní cestou. A že se toho v příbězích moc neděje a dopadá to „až příliš dobře“? Koneckonců, to už patří k žánru.

Alena Scheinostová

Ladislav Tavalí

Kone za lásku – O grasta vaš o kamibe

Sírius Cybernetics, s.r.o., Bratislava 2010, 237 s., ISBN 978-80-970467-0-5

Právě jsem dočetla knihu Ladislava Tavalího – *Kone za lásku*. Přečetla jsem ji jak ve slovenštině, tak v romštině. A je to právě jeho romština, která mě zahřála u srdce a nesmírně potěšila. Je to totiž, až na malé výjimky, dialekt totožný s romštinou, která na mne dýchá mým dětstvím, mládím a která mi tak sladce zněla z úst mých rodičů a příbuzných. Opět slyším naléhavé volání mé maminky, kdykoliv jsem vyběhla ven jen tak nalehko: „*Mri čhaj, l'upe tut o kabátol!*“ (Dcerko, vezmi si kabát!). Jak často, vytrvale a marně volávala ta dobrá duše...

Romština pana Tavalího je krásná, bohatá a původní. Číst si v tomto jazyce mi působilo blaženost, blížící se až euforii. Cítila jsem se jako ve voňavé koupeli.

A nyní si dovolím napsat nějaké maličké připomínky, které mne napadly při čtení slovenského textu. Omlouvám se panu Tavalimu za těch několik kritických výhrad, ale bylo by ode mne neupřímné a farizejské, kdybych se o nich nezmínila.

Styl psaní je rozvláčný a málo dynamický. Chybí odpovídající míra vnitřního napětí. Velmi podrobně jsou pitvány a stále znovu rozebírány jednoduché a jednoznačné situace a vztahy. Postavy v knize, ať už Romové nebo gádžové, dle mého dost často pláčou – „slzy jak hrachy jim padají na zem.“ Pro mě někdy zcela nepochopitelně. Opakují se tytéž věty a myšlenky. Zbytečně. Myslím, že inteligence čtenáře by se neměla podceňovat.

Naopak se mi líbí vytrvalá snaha pana Tavalího přiblížit styl myšlení a chování Romů, důvody a pohnutky jejich jednání i neromskému čtenáři.

Dovolila jsem si napsat těchto pár připomínek (i když nejsem samozřejmě žádný povoláný odborník ani recenzent a můj názor je zcela subjektivní) a jen doufám, že budou brány tak upřímně, jak byly myšleny. Tvůrčí proces je mnohdy velmi vysilující a jen občas se dostaví pocit dobře vykonané práce, spokojenosti se sebou samým. Častěji to bývá pocit opačný a ten bývá mnohdy hnacím motorem pro autora. Je to stará známá vesta. Totiž to, že je snadnější kritizovat, než něco vytvořit. Jak to říkal spisovatel Karel Čapek: „Kritik je člověk, který říká, jak by napsal knihu, kdyby uměl napsat knihu.“

Mně se každou chvíli něco nepovede. „Udělat chybu je naprosto lidské a pouze blbec ji opakuje. Důležité je z chyby se poučit a příště třeba udělat jinou,“ jak praví klasik. Proto si velmi ceníme umění předat něco pěkného tak, aby to čtenáře potěšilo a zahřálo u srdce, aby je to zároveň myšlenkově obohatilo. Je to schopnost navýsost vzácná a záviděníhodná. A když se to autorovi daří třeba jen u několika čtenářů, i tak je to moc dobře.

Láska všeobecně patří mezi ty vztahy, které mnoha lidem velmi chybí a jejím nedostatkem proto trpí. Nebo se snaží s tímto neutěšeným stavem srovnat. Třeba i krutostí, násilím, nečestným jednáním. I o tom tato kniha je. Aby lidé mohli prožít něco krásného, musí na to být vnitřně připravení a také připraveni dávat, rozdávat. Není to vždy jen otázka fyzické krásy a vůbec nezáleží na tom, jak v tom momentě vypadají. Nejen rozumem lze všechno řídit, velkou roli hrají pocity, emoce. Řídíme se i hlasem svého srdce a je jedno, kolik je nám let. Hlavně nepromeškat ten vhodný okamžik v životě, kdy rozhodujeme o svém štěstí – životu v lásce nebo raději v bohatství. Jde o to rozhodnout se správně. A to bývá mnohdy velmi těžké. Neboť zaváháme-li, nebo se rozhodneme špatně, litujeme pak často po celý život. To je i mé přesvědčení a snad si to uvědomuje většina lidí. Když jsem tuto knihu četla, uvědomila jsem si znovu, jak jsou tyto okamžiky v životě vzácné a kolik lidí je zbytečně promarní svými pošetilými nebo sobeckými postoji. Někdy i citovou nebo materiální chamtivostí.

Ještě pár slov k ústřední mladé dvojici románu, Frantovi Pšeničkovi a Arance. Mladá romská dívka bez jakýchkoliv zkušeností a vzdělaný František jdou za svým cílem odvázně, nehledě na konvence a zažitě zvyklosti s nadšením mládí. Oba jsou tak trochu výjimeční, netuctoví, svérázní. I když se setkali s mnohými překážkami, nepodlehli a odmítli perspektivu života, kterou jim jejich blízcí a okolí chtělo vnutit. Oni svůj důležitý okamžik v životě nepromeškali. Neprohráli totiž to hlavní, o čem jim šlo: našli jeden druhého a poznali, v čem spočívá jejich skutečné štěstí. Volili lásku. A jestli jim vydrží celý život, se doufám dozvíme v pokračování této knihy. Již se velmi těším.

Panu Tavalimu přeji hodně sil do další práce, vytrvalosti a hlavně to nejdůležitější – zdraví.

Hilda Pášová

Ladislav Tavalí
Život rómských dětí
– Romane čhavórengero dživibe

Mesto Sládkovičovo, Sládkovičovo 2008, 237 s., ISBN 978-80-970040-9-5

Při čtení této poutavé knihy plné příběhů našeho mládí, zvyků a obyčejů se mi vybavuje i moje dětství a mých vrstevníků. Autor výstižně popisuje dětské hry tehdejší doby. Zono, Pele, Kohol, Flako, Izo, Bono Béla, Arpi, Lujzi, Patkán, Karči... – to jsou romská jména, které každé dítě dostává do vínku již od narození. Tak je tomu u Romů zvykem.

Tito chlapi v kapitole o velikonocích natrefili na zajíce ve vysokém obilí. Jak kráčeli po polní cestě, Pele najednou vykřikl: „Podívejte se! Zajíček. Chce utéct, ale obilí mu to nedovolí. Je vyšší jako on. Ten by se dal i chytit.“

Když to dopověděl, rozeběhl se za ním a snažil se ho chytit. Jenže zajíc byl rychlejší, cupy dupy, byl ten tam.

Děti se Pelemu smály.

„Ty, Pele,“ říká mu Totó, „na co si chtěl chytit zajíce? Co sis myslel? Že na tebe bude čekat? Pokud ty k němu přijdeš, zajíc bude na druhém konci vesnice. Odtud na tebe bude křičet.“

Chlapci se smáli, i malí. Totó ještě dodal: „Tady jsem, Pele, chytň si mě.“

Spisovatel dále v kapitole uvádí, že tehdy se sluníčko více smálo na lidi, jaro bylo jarem, jak se patří. Meze se zelenaly, stromy začaly rašit, nekonečná studená zima se zdála být v nenávratnu.

Je známo, že Romové milují teplo, přírodu a slunce, les a koupání jsou kamarády našeho národa.

I na naší romské vlajce je modrý a zelený pruh značící modré nebe a zelenou trávu nekonečných plání a luk.

V takovém prostředí plném her a dovádění prožívají hrdinové této knihy své nejkrásnější dny dětství.

Byť tehdy neexistovaly vymoženosti jako je televize, internet, akční smysly a nesmysly, které náš romský národ tak otupily, Romové a jejich děti si tehdy uměli hrát a veselit se z maličkostí.

Je to výzva a motivace pro dnešní romskou mládež. Život nebyl pro Romy nikdy jednoduchý a jak se říká – peříčko. Byla bída, lidi třeli nouzi s nedostatkem. Přes všechna tato protivenství se Romové uměli radovat ze života, z maličkostí. Uměli si dělat legraci jeden z druhého, drželi více pospolu a to je sjednocovalo a obohacovalo.

Staré romské přísloví praví: „Oda čoro, kas nane maro, oda nekčoreder, ko hino korkoro.“ (Chudý, kdo je bez chleba, chudší, kdo zůstal sám.)

Apel autorův je jednoznačný a má velkou platnost i dnes: Romové, mějte se rádi, buďte k sobě dobří jako chleba. Radujte se z každého prožitého dne, z maličkostí. To naši předkové uměli.

Díky autorovi, že nám to připomenul.

Jan Horvath Döme, la Araňakero čavo Nededatar